

Arhitekturni kompleks stavbe

Knjižnica Mirana Jarca je na zgodovinsko pomembni legi Novega mesta – “Na vratih” – to so bila t. i. Gorenja ali Ljubljanska vrata, ki so predstavljala vstop v srednjeveško mesto po kopenski strani.

Ta vhod v obzidano mesto je bil utrjen (še danes je viden ostanek stolpa Gorenjih vrat na stavbi Krke – tovarne zdravil) in je dajal – skupaj z obzidjem – poseben pogled na mesto.

Knjižnica Mirana Jarca domuje v dveh stavbah, starih nad 300 let. Prostori so popolnoma neprimerni in nefunkcionalni za potrebe knjižnice. Zato si je knjižnica ves čas svojega delovanja prizadevala rešiti prostorski problem.

Poslopje današnje knjižnice je bilo v začetku 19. st. preurejeno iz stare hiše, ki je bila prezidana iz nekdanjega “mestnega špitala”. Na levi strani ob vhodnih vratih je vzidan kamen z napisom EDI in letnico 1779. Do leta 1779 sta na prostoru današnje knjižnice stala mestni špital in cerkev sv. Martina, ki jo listine omenjajo že l. 1428 in je bila prizidana mestnemu špitalu, hiši za uboge, obubožane in onemogle meščane. Leta 1779 so to cerkvico zaprli in podrli, prav tako špital, material, ki je bil še uporaben, pa so uporabili za gradnjo nove stavbe na tem mestu.

To je bil okrožni urad ali “kresija”, ki sta mu bila podrejena vsa Dolenjska z Belo krajino in ribniško-kočevsko območje. Deloval je do leta 1850. Z njim je Dolenjska postala upravno enotna pokrajina, Novo mesto pa njeno središče. Okrožni urad se je potem preselil nekoliko nižje, v novo zgrajeno sodno poslopje ob reki Krki, ki je bilo v svojem času največja zgradba ob Ljubljanskih vratih. Danes sta obe stavbi knjižnice (št. 26 in 28) umetnostni spomenik mestne arhitekture, skupaj z ostalimi spomeniki na tem prostoru.

Ob knjižnici (stari kresiji) leži rahlo nagnjen vrt, obdan s kamnitimi škarpami. Ob njem se spušča dokaj ozka in strma pot h Krki. Zaradi ožine so posneli vogal in predelali arhitekturo kresije. Tedaj je bil odstranjen tudi portal; ohranjen je sklepnik z napisom EDI in vklesano letnico 1779, ki je bil ob preureditvi vzidan v novo, glavno pročelje.

V petdesetih letih tega stoletja se je pojavila potreba po ureditvi ceste v center mesta, zato je celotno območje Ljubljanskih vrat zahtevalo arhitekturno preoblikovanje. Dela na cesti so prinesla številna arheološka odkritja – predvsem prvotno podobo mestnih vrat. Vse je bilo izmerjeno, izrisano in ponovno zasuto.

Z neodložljivo modernizacijo ceste pa je Novo mesto moralo rešiti tudi spomeniški problem “Na vratih”. Današnjo podobo je dobil kompleks Gorenjih vrat po 2. sv. vojni po načrtih univ. prof. arhitekture Marjana Mušiča.

Oktobra l. 1953 je bila odkrita spominska loža (arkadna arhitektura), ki se stika z obema knjižničnima stavbama. Loža je s svojo vsebino spomin na vojno in njene žrtve. Pred ložo sta doprsna kipa narodnih herojev Borisa Kidriča in Franca Rozmana-Staneta. Oba sta delo Jakoba Savinška. Celoten kompleks pa zaokrožujeta še dva bronasta kipa istega kiparja, in sicer kip moža “Pojmo bratje pesem o svobodi” ter kip talca na robu zelenice poleg knjižnice.

Novembra 1971 je bil na tej zelenici postavljen še doprski kip skladatelja Marjana Kozine, novomeškega skladatelja (1907-1966), ki je pisal predvsem vokalno-instrumentalno glasbo, znan pa je tudi po svoji operi "Ekvinokcij". Poleg tega se je posvečal tudi pisanju in prevajanju. Kip je prav tako delo kiparja Jakoba Savinška.

Glavno vodilo prenove je bilo ohraniti lepo stavbno gmoto stare kresije; strma streha učinkuje mirno, oplemenitena je vrtna fasada stare kresije. Staro kresijo in niže ležečo cesto povezuje višje ležeča ploščad z zanimivim motivom stopnic v lahnem loku (pred vhodom v stavbo). V ploščadi je pravzaprav ohranjen spomin na prvotno višinsko stanje (cesta je bila ob prenovi kompleksa "Vrat" poglobljena). Pojavilo se je tudi vprašanje arhitekturne dopolnitve obeh novih pročelij in odprtega arkadnega dvorišča.

Med vojno je bilo v neposredni bližini Novega mesta požganih več gradov, ki so se počasi spreminjali v razvaline. Z gradu Ruperč vrh je bil rešen poškodovan glavni portal in vzidan v pročelje stare kresije, ostali del fasade pa ponovi motiviko in ritem vrtnega dela fasade. Dopolnjeni arhitekturni okenski okviri imajo obliko fasade gradu Ruperč vrh. Na novo je pozlačen kronogram nad portalom.

Ob zelenici poleg vhoda sta postavljena dva arhitekturna fragmenta – stebra, ki sta ostanek z opuščenega gradu Soteska. Arkadno dvorišče stare kresije je bilo preoblikovano v stopniščno avlo oz. vhod.

Prvotni, a tudi začasni prostori Študijske knjižnice ob ustanovitvi l. 1946 so bili v OŠ Center na Cesti herojev 1. Ko pa so leta 1954 preuredili območje "Na vratih", je bil Študijski knjižnici Mirana Jarca dodeljen kompleks stavb na Cesti komandanta Staneta št. 26 in 28. Skupaj z arkadno spominsko ložo so danes to tri stavbe, povezane v funkcionalno celoto.

Za tem kompleksom stavb je v zaledju prosto, nezazidano območje z opornimi zidovi (škarpe), ki opredeljujejo prostorski nivo do sodišča. Značilna je severna fasada stare kresije (št. 28), ki skupaj z markantno čopasto streho in gručami dimnikov deluje monumentalno. Arhitekturni kompleks knjižnice je hkrati tudi zelo pomemben urbanistični del.

Zaradi intenzivnega razvoja knjižničarske stroke, hitrega naraščanja knjižničnega fonda ter širjenja knjižnične dejavnosti je v knjižnici začela nastajati prostorska stiska. Po številnih bolj ali manj uspešnih prizadevanjih vodstva knjižnice in njenih delavcev je knjižnica iskala in našla začasne oz. trenutne prostorske rešitve, končno pa je v 80-ih letih nastal idejni in glavni projekt arhitekta Marka Mušiča za dozidavo prizidka na knjižničnem vrtu. Novi prizidek naj bi bil povezan z obstoječima stavbama, dograditvi prizidka pa sledi adaptacija starejših stavb. Prednost celotnega knjižničnega kompleksa je vsekakor ključna lega v središču mesta, še zlasti na začetku srednjeveškega jedra, in hkrati izjemen položaj med zgodovinskim in novim poslovnim središčem Novi trg.